

حمایت بدون تشریفات از حقوق ادبی و هنری؛

مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، ایران و فقه امامیه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۱۰

سعید محسنی*

سید محمد مهدی قبولی درافشان**

چکیده

مالکیت ادبی و هنری حقی است که آفریننده اثر بر تراوشات ذهنی و فکری خویش دارد. در نظام حقوقی فرانسه از آثار اصیل ادبی و هنری به صیرف خلق اثر و تجلی خارجی آن، حمایت می‌گردد و نه تنها شکل تبلور اثر بی‌اهمیت است، بلکه هیچ‌گونه تشریفاتی نیز برای حمایت از اثر لازم نیست. در مواردی نیز که از ثبت و تودیع نسخه یا نسخی از اثر سخن به میان آمده، برای آن نقش اثباتی در نظر گرفته شده است. این در حالی است که در نظام حقوقی ایران علاوه بر خلق و تجلی خارجی اثر ادبی و هنری، حمایت از اثر بسته به مورد، منوط به تشریفات هم‌چون انتشار برای نخستین بار در ایران و درج علائم مخصوص می‌باشد. درخصوص نرم‌افزارهای رایانه‌ای نیز حمایت قضایی از اثر منوط به اخذ تأییدیه فنی گردیده است. توجه به مبانی فقهی مسئله به‌ویژه بنای عقلا و عموم ادله‌ای که دلالت بر لزوم احترام و حمایت از اموال و مالکیت‌ها می‌نماید و نیز توجه به برخی آثار نامطلوب وابسته نمودن حمایت از آثار ادبی و هنری به رعایت تشریفات، حمایت بدون تشریفات از آثار مزبور را ایجاب می‌نماید. البته شناسایی نقش اثباتی برای تشریفات مزبور می‌تواند مفید باشد.

واژگان کلیدی

مالکیت ادبی و هنری، تشریفات، ثبت، تودیع، آثار ادبی و هنری

s-mohseni@um.ac.ir

* استادیار دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)

** استادیار دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه

مالکیت‌های ادبی و هنری به‌ویژه با توجه به تکیه‌ای که بر فرهنگ و اندیشه دارد، از جایگاه ویژه‌ای در عرصه ملی و بین‌المللی برخوردار است. گسترش فوق‌العاده آثار ادبی و هنری و اهمیت و ارزشی که آفرینه‌های مزبور از جهت فردی و اجتماعی پیدا کرده و نقشی که در توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه ایفا می‌نماید، موجب گردیده که حمایت‌های حقوقی از آثار مزبور ضرورت و اهمیت روزافزون یابد. بدیهی است اثری شایسته حمایت است که خلق گردیده، علاوه بر تجلی و ظهور و بروز خارجی، از اصالت برخوردار باشد و نمایان‌گر شخصیت پدیدآورنده آن باشد.

در این راستا، سؤال مهم این است که آیا حمایت از آثار ادبی و هنری نیازمند تشریفات خاصی بوده یا بدون هرگونه تشریفات قابل حمایت‌اند. این سؤال از این جا نشئت می‌گیرد که در برخی نظام‌های حقوقی با تشریفات هم‌چون ثبت و تودیع، درج علائم مخصوص، اخذ مجوز و انتشار برای نخستین بار در کشور حمایت‌کننده مواجه هستیم. بنابراین باید دید که آیا تشریفات مزبور شرط لازم برای حمایت از آثار مزبور است یا بدون لطمه به اصل حمایت بدون تشریفات، تشریفات مزبور از ضمانت اجرایی دیگری برخوردار است؟

به همین دلیل، این جستار درصدد است ضمن پرداختن به مسئله مزبور از دید حقوق فرانسه به‌عنوان یکی از پیشروان عرصه حقوق ادبی و هنری، وضعیت حقوق ایران را توصیف نموده و با عنایت به مبانی شرعی و فقهی مالکیت‌های ادبی و هنری، آن را مورد نقد و بررسی و بازکاوی قرار دهد. در این راستا، پس از بررسی اصل عدم لزوم تشریفات برای حمایت از آثار ادبی و هنری (شماره یکم)، به تبیین نقش ثبت و تودیع در حمایت از آثار مزبور پرداخته (شماره دوم)، در نهایت به نقد و بررسی استثنائات اصل عدم لزوم تشریفات خواهیم پرداخت (شماره سوم).

۱. اصل عدم لزوم تشریفات

امروزه عدم لزوم تشریفات برای حمایت از آثار ادبی و هنری به‌عنوان یک اصل در نظام‌های حقوقی بین‌المللی و اکثر کشورها پذیرفته شده است (کلمبه، ۱۳۸۵، ص ۴۱).

در این راستا، بند دو ماده پنج کنوانسیون برن راجع به حمایت از آثار ادبی و هنری^۱ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کنوانسیون‌های بین‌المللی در عرصه حقوق ادبی و هنری، کشورهای عضو را ملزم می‌نماید که از آثار ادبی و هنری بدون نیاز به رعایت هرگونه تشریفات حمایت کنند. به‌موجب این بند که از زمان کنفرانس تجدیدنظر ۱۹۰۸ مقرر گردیده، «بهره‌مندی و اجرای این حقوق منوط به هیچ‌گونه تشریفاتی نیست».^۲ با توجه به این مقرر، می‌توان مدعی شد که اصل عدم لزوم تشریفات در کشورهای عضو کنوانسیون^۳ پذیرفته شده است.

همین اصل (البته با محدودیت‌هایی) از کنوانسیون جهانی ژنو راجع به حقوق ادبی و هنری^۴ قابل استنباط است. به‌موجب بند نخست ماده سه این کنوانسیون، آثار مورد حمایت این کنوانسیون دارای این امتیاز هستند که تشریفات پیش‌بینی شده در مقررات داخلی کشورهای عضو کنوانسیون، در مورد آن‌ها انجام شده فرض گردیده است. البته بندهای دو و سه ماده مزبور، کشورهای عضو را مجاز دانسته که برخی محدودیت‌ها را در این خصوص مقرر نمایند. لازم به ذکر است که قسمت اخیر بند نخست ماده سه کنوانسیون جهانی حق مؤلف به‌صورت کلی در مورد همه آثار مورد حمایت کنوانسیون، درج علامت © به‌علاوه نام دارنده حق مؤلف و تاریخ اولین سال انتشار را به‌نحوی که به‌روشنی بیان‌گر محفوظ بودن حق مؤلف باشد، الزامی دانسته است. حرف C داخل دایره از ابتدای کلمه "Copyright" که بیانگر حق پدیدآورنده آثار ادبی و هنری است، اخذ شده است.

البته در کشورهای کامن‌لا که از نظام کپی‌رایت استفاده می‌نمایند، اهمیت زیادی به تشریفات به‌عنوان شرط حمایت داده می‌شد و به‌طور معمول حمایت از آثار ادبی و هنری منوط به تشریفاتی از جمله ثبت در دفتر مخصوص، تودیع نمونه‌هایی از اثر، انتشار آن و ذکر کلمات مخصوص از جمله عبارت «کپی‌رایت» بر روی نُسخ آثار بود (Pollaud-Dulian, 2005, p. 107, n° 138). با این همه پیوستن برخی از این دسته کشورها به کنوانسیون برن موجب گردیده است که ایشان برای هماهنگ نمودن خود با بند دو ماده پنج کنوانسیون، تشریفات را رها نمایند. به‌عنوان نمونه کشور انگلستان از سال ۱۹۱۱ مبادرت به چنین اقدامی نموده و تشریفاتی را که برای تحقق حقوق مربوط

به آثار ادبی و هنری و همچنین اقامه دعوی در آن خصوص لازم بود، حذف نموده است. ایالات متحده آمریکا نیز که تا مارس ۱۹۸۹ برای پیدایش حقوق مزبور و به‌ویژه در خصوص اقامه دعوی، تشریفات متعددی (تودیع نمونه‌های آثار، ثبت کپی‌رایت و ذکر کلمه کپی‌رایت بر روی نسخه‌ها) را لازم می‌دانست، با الحاق به کنوانسیون در تاریخ مزبور و به‌منظور انطباق با اصل حمایت بدون تشریفات، از قلمرو نظام تشریفات خود کاسته است، بدون اینکه آن را به‌طور کامل حذف نماید (Pollaud-Dulian, 2005, pp. 107-108, n° 138).

در حقوق فرانسه نیز به‌عنوان یکی از اعضای کنوانسیون برن، حقوق ادبی و هنری منوط به هیچ‌گونه تشریفات به‌ویژه تودیع یا ثبت اثر نمی‌باشد. خلق اثر به تنهایی برای پیدایش حقوق ادبی و هنری کافی است (Pollaud-Dulian, 2005, p. 106, n° 136-137). این اصل از مواد L111-1 و L111-2 قانون مالکیت فکری فرانسه قابل استنباط است. بر اساس این مواد، صرف خلق اثر برای حمایت از آن کافی است. به‌موجب صدر ماده L111-1، «پدیده آورنده یک اثر ادبی و هنری به صرف خلق اثر، از حق مالکیت غیرمادی انحصاری و قابل استناد در برابر همگان در خصوص اثر مزبور بهره‌مند می‌گردد...»^۵ بنابراین از زمان خلق اثر و از زمانی که اثر در قالب یک شکل اصیل متبلور گردد، حقوق مادی و معنوی برای پدیدآورنده آن ایجاد می‌شود (De Visscher et Michaux, 2000, pp. 8 et 31-32). به‌موجب ابتدای ماده L111-2 نیز «اثر بدون وابستگی به هرگونه انتشار عمومی، به صرف اینکه ایده پدیدآورنده ولو به‌صورت ناقص تحقق یابد، ایجاد شده محسوب است»^۶.

لازم به ذکر است که اصل مزبور در قلمرو حقوق ادبی و هنری مطرح است و نمی‌توان از آن در قلمرو مالکیت‌های صنعتی سخن گفت. در واقع حمایت از مالکیت‌های صنعتی نیازمند تشریفات ویژه خود است. در همین راستا ماده L611-1 در خصوص حق اختراع، حقوق انحصاری حق اختراع را ناشی از سندی دانسته است که توسط رئیس مؤسسه ملی مالکیت صنعتی صادر می‌گردد. مواد L712-1 و L713-1 نیز ثبت علامت تجاری را شرط حمایت از آن دانسته است. در مورد برخورداری طرح‌های صنعتی^۷ از حمایت‌های مالکیت صنعتی نیز باید گفت، به‌موجب ماده L511-9

قانون مالکیت فکری فرانسه، حمایت از طرح صنعتی به موجب ثبت ایجاد می‌شود. البته با توجه به اینکه طرح‌های صنعتی می‌تواند از طریق حقوق ادبی و هنری نیز مورد حمایت قرار گیرد، در قسمت بعدی به تفصیل بیشتری در مورد نقش ثبت طرح‌های مزبور سخن خواهیم گفت.

در متون قانونی ایران اصل عدم لزوم رعایت تشریفات به صراحت بیان نگردیده است. البته تردیدی وجود ندارد که در قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ به عنوان قانون عام حمایت از آثار ادبی و هنری، حمایت از حقوق معنوی آثار موضوع این قانون مقید به هیچ‌گونه تشریفاتی نیست. در مورد حقوق مادی آثار ادبی و هنری نیز آنچه به صورت یقینی می‌توان ادعا نمود، این است که ثبت و تودیع اثر شرط لازم برای حمایت نیست. البته در خصوص لزوم یا عدم لزوم تشریفات، در قسمت سوم (شماره ۳) توضیح خواهیم داد.

از ماده ۱۱ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ نیز استنباط می‌شود که قانون‌گذار در قانون اخیر شرط جدیدی برای حمایت از پدیدآورندگان آثار موضوع قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، مقرر ننموده است. به موجب این ماده، «مقررات این قانون در هیچ مورد حقوق اشخاص مذکور در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان را نفی نمی‌کند و محدود نمی‌سازد.» در این قانون نیز ثبت اثر و تودیع نمونه‌هایی از آن شرط حمایت به شمار نیامده است.

صرف‌نظر از مقررات موضوعه حقوق ایران در خصوص لزوم یا عدم لزوم تشریفات برای حمایت از آثار ادبی و هنری، اصل عدم لزوم تشریفات با مبانی فقهی پذیرفته شده برای حمایت از آثار ادبی و هنری سازگار است. توضیح اینکه از نقطه نظر فقهی (روحانی، ۱۴۱۴، صص ۲۲۰-۲۲۶؛ گرجی، ۱۳۷۱، صص ۱۲۱-۱۲۷؛ موسوی بجنوردی، ۱۳۸۷، صص ۲۲۷-۲۴۱) استدلال‌های مختلفی برای اثبات مشروعیت مالکیت‌های فکری و حقوق ادبی و هنری مطرح شده است. مهم‌ترین ادله مزبور عبارت‌اند از بنای عقلا، عمومات ادله و عرف.

یکی از ادله مهم فقها برای اثبات مشروعیت حقوق مالکیت فکری، بنا یا سیره عقلاست. از سویی، همان‌گونه که برخی از فقیهان (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ص ۲۱۱) فرموده‌اند، امروزه عقلا در همه جوامع، حقوق فکری از جمله حق تألیف را نوعی حق دانسته و سلب آن را ظلم به‌شمار می‌آورند. از سوی دیگر، همان‌گونه که برخی از فقیهان (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۷، ص ۲۲۸؛ فاضل لنکرانی، ۱۳۷۱، ص ۲۱۰؛ مرعشی شوشتری، ۱۳۷۱، ص ۲۱۰) اظهار نموده‌اند، حقوقی که از نظر عقلا، معتبر شناخته شده و بر آن آثاری مترتب می‌کنند، تا زمانی که دلیل شرعی بر ردع آن اقامه نگردد، نمی‌تواند مورد نفی قرار گرفته، از ترتب آثار بر آن جلوگیری شود. به‌تعبیر برخی دیگر «هر نوع عملی که در نظر عرف و عقلا منشأ حقوق باشد، رعایت آن لازم و تجاوز به آن مصداق ظلم است و شرعاً حرام می‌باشد» (سبحانی، ۱۳۷۱، ص ۲۰۷). طبیعی است بر اساس این دلیل، در عرصه آثار ادبی و هنری، صرف خلق اثر توسط پدیدآورنده از لحاظ خردمندان منشأ حق بوده، حمایت از آن بایسته است.

البته لازم به ذکر است که در مورد چگونگی حجیت بنای عقلا میان علمای علم اصول اختلاف است؛ برخی برای اعتبار بنای عقلا، وجود بنای مزبور در زمان شارع و عدم ردع توسط شارع را شرط می‌دانند، در حالی که برخی حجیت آن را ذاتی می‌دانند و نیازی به وجود بنای مزبور در زمان شارع نمی‌بینند در نتیجه بناهای عقلایی مستحدثه را حجت می‌دانند (برای ملاحظه نظریات مختلف اندیشمندان فقهی در این خصوص، رک. اصغری، ۱۳۸۴، صص ۱-۴۲). بر اساس نظر اخیر می‌توان اعتبار حقوق فکری به مفهوم امروزی را استنباط نمود ولی بنا بر مبنای نخست، استناد به بنای عقلا محتملی نخواهد داشت و باید در جستجوی ادله دیگر بود. همین اختلاف مبنا موجب شده است که میان نویسندگان حقوقی و فقهی معاصر نیز در این خصوص اختلاف ایجاد شود. برخی (جعفرزاده، ۱۳۸۵، ص ۹۲) بهترین شیوه مشروعیت حقوق پدیدآورنده آثار ادبی و هنری را توسل به بنا و سیره مسلم عقلا دانسته و ضرورتی برای امضاء و تأیید شارع در این خصوص قائل نیستند. در مقابل برخی (حکمت‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۴۰۹) بنای خردمندان را به تنهایی برای اثبات مالکیت‌های فکری کافی نمی‌دانند.

علاوه بر بنای عقلا، می‌توان از عموم ادله‌ای استفاده نمود که دلالت بر لزوم احترام و حمایت از اموال و مالکیت‌ها می‌نماید. از این میان می‌توان به آیه شریفه «لا تأکلوا أموالکم بینکم بالباطل إلا أن تكون تجاره عن تراض» (نساء: ۲۹) و روایات «الناس مسلطون علی أموالهم» (الأحسانی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۴۵۷؛ همو، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۱۳۸؛ همو، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۲۰۸؛ العلامه المجلسی، علامه مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۲۷۲) (قاعده تسلیط)، «لایحل مال امرء مسلم إلا بطیب نفسه» (الحر العاملی، ۱۴۱۴، ج ۵، ص ۱۲۰؛ همو، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۵۷۲)، «حرمة مال المسلم كحرمة دمه» (علامه مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۹، ص ۴۰۷؛ قطب راوندی، ۱۴۰۵، ج ۲، ص ۷۴) یاد کرد. طبیعی است از آن جایی که امروزه در مالیت حقوق ادبی و هنری تردیدی وجود ندارد، می‌توان از عموماً مورد اشاره برای لزوم حمایت و احترام به این دسته از حقوق و مالکیت‌ها استفاده نمود و در این میان تشریفات خاصی لازم دانسته نشده است.

در خصوص دلالت عرف نیز باید گفت هرچند جایگاه عرف وضع حکم و تشریح نیست و به همین جهت برای اثبات مشروعیت حقوق فکری، نمی‌توان از عرف به‌عنوان واضع حکم یاد کرد، لیکن همان‌گونه که برخی از اساتید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، صص ۲۱۰-۲۱۱؛ گرجی، ۱۳۷۱، صص ۱۲۲-۱۲۳؛ همو، ۱۳۸۰، صص ۱۲-۱۳) بیان داشته‌اند، نقش عرف را باید در تشخیص و تبیین موضوع احکام جستجو نمود. به‌عنوان نمونه در آیه شریفه «أوفوا بالعقود»، برای کشف معنای عقد و وفای به آن باید به عرف مراجعه نمود. بنابراین همواره احکام را از شرع و موضوعات را از عرف أخذ می‌نماییم. در این خصوص، فقیهان و حتی اعلم آن‌ها مکلف به تطبیق و تشخیص موضوع نیستند. به تعبیر مرحوم میرزای قمی (ره)، فقیه در حدس خود متهم است^۱ و نمی‌توان حدس فقیه را در تشخیص موضوعات ملاک قرار داد. مالکیت‌های ادبی و هنری نیز از این اصل مستثنی نیست. در واقع احکام مربوط به اموال و مالکیت‌ها از عموماً بیان شده توسط شارع، استنباط می‌گردد. لیکن این‌که چه چیز در زمره اموال و مالکیت‌هاست، با مراجعه به عرف فهمیده می‌شود. به‌همین جهت است که با تغییر مکان و زمان، حکم موضوعات می‌تواند دگرگون شود. چرا که به موضوع واحد در همه زمان‌ها و مکان‌ها یکسان نگریسته نمی‌شود. حقوق فکری نیز در گذشته نزد عرف، ارزش اقتصادی و

قابلیت داد و ستد نداشت و به همین دلیل موضوع عمومات مذکور نیز قرار نمی‌گرفت. لیکن با پیشرفت‌های صنعتی و فناوری در قرون اخیر و امکان بهره‌وری اقتصادی از آفرینش‌های فکری، این موضوعات نزد عرف مالیت یافته و در نتیجه مشمول عمومات مورد نظر قرار گرفته است.^۹ بدیهی است عرف ارزش و اعتبار آثار ادبی و هنری را به ایجاد و خلق آن می‌داند و اصولاً در نظر عرف، ارزش و اعتبار آثار مزبور مقید به انجام تشریفات نیست.

یکی دیگر از مطالبی که در این قسمت لازم به ذکر است این است که در نظام‌های حقوقی ایران و فرانسه، هرچند تجلی و ظهور و بروز خارجی اثر ادبی و هنری برای حمایت از آن ضروری است، لیکن طریقه یا روشی که در بیان یا ظهور یا ایجاد اثر می‌تواند به کار گرفته شود، دارای اهمیت نبوده، می‌تواند بسیار گوناگون و دارای مصادیق متنوعی باشد. در نظام حقوقی ایران، قوانین متعددی^{۱۰} که درصدد حمایت از آثار ادبی و هنری است، به بیان گونه‌های مختلف شکل‌گیری این آثار پرداخته و بعضاً به این مسئله تصریح نموده است. به‌عنوان نمونه تعبیر به کار رفته در ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ که سخن از تجسم اثر ادبی و هنری «به هر طریق و روش» و تعبیر مشابه دارد، به خوبی دلالت بر این مهم می‌نماید. ماده L112-1 قانون مالکیت فکری فرانسه نیز در این‌باره مقرر می‌دارد که مقررات قانون مزبور از حقوق پدیدآورندگان آثار فکری صرف‌نظر از نوع، شکل بیان، شایستگی و هدف آن حمایت می‌کند. بنابراین در نظام حقوقی مزبور تمامی اشکال پذیرفته شده‌اند (کورنو، دولامبرتوری، سیرنلی و والر، ۱۳۹۰، ص ۷۴) و تفاوتی میان آثار چاپ‌شده یا کتبی و آثار صرفاً شفاهی وجود ندارد (Colombet, 1976, p. 24, n° 26). به همین جهت به‌عنوان نمونه درس دانشگاهی اعم از اینکه به‌صورت شفاهی یا مکتوب ارائه شده باشد، مشمول حمایت به شمار آمده است (کورنو، دولامبرتوری، سیرنلی و والر، ۱۳۹۰، ص ۷۳). در این راستا، برخی از حقوق‌دانان این کشور (Pollaud-Dulian, 2005, p. 113, n° 147) دلیل این امر را نفی تشریفات‌گرایی و عدم تفاوت شکل ابراز دانسته‌اند. تعدد اشکال و تنوع قالب‌های ظهور و بروز آثار در عرصه مالکیت فکری، در کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین سایر کشورها نیز به چشم می‌خورد؛

به‌عنوان نمونه بند یک ماده دو کنوانسیون برن، ماده یک کنوانسیون جهانی ژنو ۱۹۵۲، مواد دو و سه قانون قدیم فرانسه درخصوص حمایت از آثار ادبی و هنری مصوب ۱۹۵۷ و مواد L112-1 و L112-2 قانون مالکیت فکری فرانسه ۱۹۹۲ قابل ذکر است.

یکی دیگر از مسائل مربوط به اصل عدم لزوم تشریفات برای حمایت از آثار ادبی و هنری ضرورت‌های فنی مربوط به آثار دیجیتال است. توضیح اینکه با توجه به گسترش فضای مجازی و توسعه فناوری مربوط به محیط دیجیتال، امروزه شاهد تکثیر و جابه‌جایی سریع و گسترده آثار ادبی و هنری در فضای مزبور هستیم.^{۱۱} این واقعیت موجب شده است که حمایت از آثار ادبی و هنری با اتکای به راه‌حل‌های حقوقی صرف با دشواری روبه‌رو گردد. به همین جهت مسئله استفاده از فناوری‌های رمزنگاری برای ایجاد محدودیت در تکثیر غیرمجاز و نیز فراهم نمودن امکان کنترل و ردیابی منشأ تکثیر و مسیر آن در فضای دیجیتال مطرح گردیده است. به اعتقاد برخی لازمه مؤثر و موفق بودن فناوری‌های مزبور، تعمیم و گسترش آن است. حتی برخی از ضرورت الزامی شدن اقدامات مزبور سخن گفته‌اند (Pollaud-Dulian, 2005, p. 103, n° 139). البته باید توجه داشت که الزامی شدن اقدامات مزبور در تقابل با اصل حمایت بدون تشریفات نیست مگر اینکه ضمانت اجرای آن منتهی یا محدود شدن حقوق پدیدآورنده باشد. توضیح اینکه چنان‌چه ضمانت اجرای خودداری از اقدامات مزبور، محدودیت حقوق پدیدآورنده باشد، لاجرم باید اقدامات مزبور را شرط حمایت و در نتیجه نقض اصل حمایت بدون تشریفات دانست. درهرحال لزوم استفاده از فناوری‌های دیجیتال در نظام حقوقی ایران و فرانسه به‌عنوان شرط حمایت پیش‌بینی نشده است.

از آن جایی که به‌طور معمول فناوری رمزنگاری خیلی سریع به‌وسیله ابزارهای متقابل افشا و بر ملا می‌شوند، پیش‌بینی ممنوع بودن حذف (از بین بردن) ابزارهای حمایتی یا کدها (از سوی) و پیش‌بینی (مجازات‌هایی) ضد کسانی که از نظر فنی به سازوکارها و ابزارهای مزبور حمله‌ور می‌شوند، ضروری است (Pollaud-Dulian, 2005, p. 108, n° 140). در این راستا، ماده ۱۱ معاهده حقوق ادبی و هنری سازمان جهانی مالکیت معنوی (WCT)^{۱۲} مصوب ۲۰ دسامبر ۱۹۹۶ تحت عنوان «تعهدات مربوط به

تدابیر فنی^{۱۳}»، کشورهای عضو را ملزم نموده که حمایت‌های حقوقی مناسب و ضمانت اجراهای حقوقی مؤثر علیه اقداماتی که به بی‌اثر نمودن تدابیر فنی حامی آثار ادبی و هنری می‌انجامد، پیش‌بینی نمایند. ماده ۱۸ معاهده حمایت از بازیگران، مجریان و تولیدکنندگان صفحه گرامافون، نوار و... سازمان جهانی مالکیت معنوی (WPPT)^{۱۴} مصوب ۲۰ دسامبر ۱۹۹۶ نیز متضمن حکمی مشابه در عرصه حقوق مجاور^{۱۵} است. همچنین لازم به ذکر است که اتحادیه اروپا اقدامات مهمی را در این خصوص انجام داده است، به گونه‌ای که دستورالعمل هماهنگ‌سازی حقوق ادبی و هنری در جامعه اطلاعات مصوب ۲۲ می ۱۶۲۰۰۱ حاوی یک فصل کامل (مواد ۶ به بعد) راجع به سازوکارهای فنی است. دستورالعمل مزبور دولت‌ها را به پیش‌بینی حمایت حقوقی مناسب علیه دور زدن و فرار از تدابیر فنی مؤثر (که به ممانعت یا محدود کردن استفاده‌های غیرمجاز و ساخت اختصاص یافته‌اند) و نیز ضد انتشار و تجارت ابزارهایی که اصولاً با این هدف فراهم آمده‌اند و نیز ضد حذف یا تغییر آگاهانه اطلاعات الکترونیکی راجع به نظام حقوق و امتیازات ملزم می‌نماید. البته سازوکارهای فنی حمایتی مذکور در این دستورالعمل برای پدیدآورنده و قائم‌مقامان وی اختیاری است. با توجه به این مطالب، معلوم شد که اصل و قاعده کلی حمایت بدون تشریفات از آثار ادبی و هنری است. در این میان تفاوتی میان آثار موجود در محیط دیجیتال و غیر آن مشاهده نمی‌شود. لزوم اتخاذ تدابیر فنی برای جلوگیری از نقض حقوق ادبی و هنری در محیط دیجیتال نیز استثنایی بر قاعده مزبور به شمار نمی‌آید. با این همه از آن جایی که در برخی از متون قانونی سخن از ثبت و تودیع آثار ادبی و هنری به میان آمده، لازم است نقش ثبت و تودیع در حمایت از آثار مزبور مورد بررسی قرار گیرد.

۲. نقش ثبت و تودیع در حمایت از آثار ادبی و هنری

هرچند ثبت و تودیع اثر ادبی و هنری در حقوق ایران و فرانسه شرط حمایت از اثر به شمار نمی‌آید، لیکن در برخی موارد آثار ویژه‌ای برای اقدامات مزبور مشاهده می‌شود. برای بررسی این قبیل موارد، ابتدا از مقررات خاص نظام حقوقی فرانسه سخن گفته (۲-۱)، سپس به بررسی مقررات حقوق ایران می‌پردازیم (۲-۲).

۲-۱. نقش ثبت و تودیع در نظام حقوقی فرانسه

در حقوق فرانسه در مواردی ثبت و تودیع آثار ادبی و هنری الزامی و در برخی موارد در اختیار پدیدآورنده قرار داده شده است. البته در هیچ‌یک از این موارد حمایت از آثار ادبی و هنری مشروط به تشریفات مزبور نبوده است و تشریفات مذکور اهداف دیگری را دنبال می‌نماید. مهم‌ترین موارد مزبور عبارت‌اند از تودیع قانونی، ثبت عمومی آثار سینمایی و رادیویی و نظام ثبت طرح‌های صنعتی (طرح‌ها و مدل‌ها صنعتی) در مؤسسه ملی مالکیت صنعتی (INPT) و نیز تودیع نزد شرکت‌ها و مؤسسات (مجامع) پدیدآورندگان که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱-۱. تودیع قانونی^{۱۷}

منظور از تودیع، تحویل دادن نسخه یا نسخه‌هایی از اثر به مرجع صالح مربوط است که بسته به نوع اثر متفاوت می‌باشد. توضیح اینکه تودیع مزبور ممکن است ناظر به کتاب‌ها یا اسناد چاپ‌شده، گرافیک‌ها (ترسیم‌ها) یا انواع عکس‌ها باشد. تودیع قانونی مزبور بسته به نوع آثار یا اسناد در کتابخانه ملی فرانسه^{۱۸} مؤسسه ملی شنیداری-دیداری^{۱۹} یا مرکز ملی سینما^{۲۰} انجام می‌شود.

ماده L131-1 قانون دارایی^{۲۱} فرانسه مصوب ۲۰۰۴^{۲۲}، سه هدف برای تودیع قانونی برشمرده است: ۱- جمع‌آوری و نگهداری آثار مذکور در ماده L131-2-۲- تشکیل و توزیع کتابخانه‌های ملی^{۲۳} - بهره‌برداری از آثار مذکور در ماده L131-2 با رعایت حدود قانونی.

آثاری که تودیع قانونی آن‌ها الزامی است در ماده L131-2 قانون مزبور^{۲۳} احصاء شده است. به موجب این ماده، آثار چاپ‌شده، آثار گرافیک، عکس‌ها، آثار صوتی، آثار شنیداری-دیداری، آثار چندرسانه‌ای، صرف‌نظر از شیوه فنی تولید، انتشار یا توزیع آن‌ها، از زمانی که در دسترس عموم قرار می‌گیرند، موضوع تودیع اجباری موسوم به تودیع قانونی هستند. بر اساس همین ماده، بسته‌های نرم‌افزاری، پایگاه‌های داده، سیستم‌های حرفه‌ای و سایر محصولات از سیستم‌های هوش مصنوعی نیز در صورتی که از طریق توزیع پایگاه مادی (صرف نظر از ماهیت پایگاه) در دسترس عموم قرار

داده شود، مشمول تکلیف تودیع قانونی هستند. ماده L133-1 قانون دارایی فرانسه برای تضمین اجرای تکلیف مزبور، مجازات نقدی معادل ۷۵۰۰۰ یورو مقرر نموده است. هرچند تودیع‌های مزبور شرط حمایت از اثر نیستند، ولی می‌توانند از بعد اثباتی نقش ایفا نمایند. توضیح اینکه تودیع قانونی می‌تواند در اثبات تاریخ انتشار یک اثر مفید باشد. یکی از مواردی که نقش اثباتی مزبور توسط قانون‌گذار فرانسه به صراحت مورد پذیرش قرار گرفته است، تودیع قانونی آثار با نام مستعار، بی‌نام و جمعی است. به موجب ماده L123-3 قانون مالکیت فکری فرانسه، نقطه آغازین حمایت از آثار مزبور تاریخ انتشار آن است. تاریخ مزبور می‌تواند به موجب هر دلیلی طبق قواعد عام اثبات و به‌ویژه به وسیله تودیع قانونی، تعیین گردد.

۲-۱-۲. ثبت عمومی آثار سینمایی و شنیداری-دیداری

به موجب ماده L122-1 قانون سینما و تصویر متحرک^{۲۴} فرانسه مصوب ۲۰۰۹، تودیع سند موقتی یا قطعی اثر سینمایی تهیه شده برای عرضه به عموم در فرانسه، به دفتر کل ثبت سینما و آثار شنیداری-دیداری^{۲۵} الزامی است. درخصوص آثار شنیداری-دیداری اصولاً جز در صورت مقرر مغایر، تودیع اختیاری است.

مواد L123-1 تا L123-6 قانون مزبور تحت عنوان کلی «ثبت و انتشار اعمال، قراردادهای و آراء»^{۲۶} که به موجب قانون ۲۴ ژوئیه ۲۰۱۲ تصویب گردیده نیز متضمن مقرراتی در همین خصوص می‌باشد. به موجب ماده L123-1، فهرستی از اعمال، قراردادهای و آراء که ثبت آنها الزامی است، احصاء شده است.

به موجب این ماده، «برای آثار سینمایی یا شنیداری-دیداری که سند آن قبلاً با شرایط پیش‌بینی شده در ماده L122-1 تودیع شده، اعمال ذیل می‌بایست در دفتر ثبت عمومی سینما و آثار شنیداری-دیداری، به درخواست طرفی که پی‌گیرتر (محتاط‌تر) است، ثبت گردد، بدون اینکه ثبت مزبور از حیث اعطای امتیاز جدید (جز در موارد بیان‌شده در مواد L123-5، L124-1 و L124-2) اثری برای ذی‌نفع داشته باشد:

۱. انتقال یا شراکت در حق مالکیت یا بهره‌برداری و نیز انتقال‌های مشترک حق بهره‌برداری خواه مربوط به یک اثر سینمایی یا شنیداری-دیداری باشد خواه ناظر به برخی از عناصر حال یا آینده آن؛

۲. قراردادهای وثیقه راجع به کل یا بخشی از حقوق مذکور در بند پیشین؛

۳. تفویض و انتقال تمام یا بخشی از تولیدات حال یا آینده اثر سینمایی یا شنیداری-دیداری به منظور انتقال قطعی یا انتقال به منظور وثیقه؛

۴. قراردادهای مربوط به توزیع یک اثر سینمایی یا شنیداری-دیداری؛

۵. قراردادهایی که متضمن محدودیت در استفاده آزاد از تمام یا بخشی از اجزاء و تولیدات حال یا آینده یک اثر سینمایی یا شنیداری-دیداری است؛

۶. انتقال حق تقدم، قراردادهای قائم‌مقامی و فسخ کلی یا جزئی در مورد حقوق یا قراردادهای مارالذکر؛

۷. تصمیمات قضایی و آراء داوری مربوط به یکی از حقوق مذکور در بندهای

قبل...».

بند اخیر این ماده ضمانت اجرای تکلیف مزبور را نیز مقرر نموده است. به موجب این بند، «در صورت فقدان ثبت اعمال، قراردادها و آراء مذکور در دفتر کل ثبت سینما و آثار شنیداری-دیداری، حقوق ناشی از اعمال، قراردادها و آراء مزبور قابل استناد^{۲۷} علیه اشخاص ثالث نخواهد بود».

۲-۱-۳. ثبت طرح‌ها و مدل‌های صنعتی

طرح صنعتی، آفرینشی با ویژگی تزئینی و زیبایی‌شناختی و با اهداف عملکردگرایانه و تجاری است. در واقع در طرح صنعتی، زیبایی و عملکرد با یکدیگر مرتبط‌اند (Chavane, Burst, Azéma et Galloux, 2006, p. 624) به همین جهت، طرح‌های صنعتی مرز میان مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی بوده، در مقابل «هنرهای زیبا»، عنوان «هنر اجرا شده» یا «هنر صنعتی»^{۲۸} را به خود اختصاص داده است (Dekeuwer-Defossez, 2004, p. 345).

به همین جهت و با توجه به نظریه وحدت هنر^{۲۹}، موضوع واحد، می‌تواند مشمول هریک از دو نظام حمایتی حقوق ادبی و هنری و نظام ویژه طرح‌های صنعتی قرار گیرد (De Visscher et Michaux, 2000, p. 181, n° 223). در واقع حمایت از طرح‌های صنعتی ابتدا بر اساس مقررات عام حقوق ادبی و هنری صورت می‌گرفته است. به دلیل ویژگی هنری طرح‌های صنعتی، حتی پس از آن‌که مقررات ویژه‌ای به طرح‌های صنعتی اختصاص یافت، حمایت از طرح‌های مزبور از طریق حقوق ادبی و هنری همچنان استمرار یافت. البته همان‌گونه که بیان گردید، حمایت از طرح‌های صنعتی در قالب حقوق مالکیت صنعتی هنگامی عملی است که پدیدآورنده طرح صنعتی، اقدام به ثبت آن نماید. بدیهی است چنان‌چه اقدام به ثبت صورت نگیرد، آثار مزبور فقط از راه حقوق ادبی و هنری قابل حمایت خواهند بود (Pollaud-Dulian, 1999, p. 425; Pollaud-Dulian, 2005, p. 111, n° 144) (قبولی درافشان و محسنی، ۱۳۸۹، صص ۵۱-۵۷). بنابراین همان‌گونه که برخی از نویسندگان فرانسوی بیان داشته‌اند، نبود ثبت طرح یا مدل در مؤسسه ملی مالکیت صنعتی، هیچ لطمه‌ای به استفاده اثر مزبور از حمایت‌های حقوق ادبی و هنری وارد نمی‌آورد. البته باید توجه داشت که انجام ثبت از نقطه نظر اثباتی، اماره‌ای ساده به نفع تودیع‌کننده ایجاد می‌کند هرچند خلاف آن نیز توسط پدیدآورنده واقعی قابل اثبات است.

در خصوص طرح‌های صنعتی، توجه به رویه موجود در مورد تودیع پاکت‌های «سولو»^{۳۰} به مؤسسه ملی مالکیت صنعتی فرانسه نیز شایسته است. توضیح اینکه دو نسخه از طرح یا دو توصیف یکسان از مدل در پاکت‌های مخصوص موسوم به سولو قرار داده می‌شود. مؤسسه ملی مالکیت صنعتی پاکت‌های مزبور را مقید به تاریخ معین نموده و نگهداری آن را تا زمان مورد نظر تودیع‌کننده، تضمین می‌نماید. در واقع، تودیع مزبور به تاریخ مورد اشاره رسمیت می‌بخشد و تودیع‌کننده می‌تواند از این امر برای اثبات تاریخ مزبور استفاده نماید. لیکن این مسئله مانع از این نیست که اشخاص ثالث بتوانند خلق اثر توسط خود در تاریخی قبل از تودیع مزبور را اثبات نمایند (Pollaud-Dulian, 2005, p. 112, n° 145).

با توجه به نکات فوق، همان گونه که ملاحظه گردید، در حقوق فرانسه تودیع و ثبت اثر در عرصه مالکیت‌های ادبی و هنری به هیچ وجه شرط برخورداری اثر از حمایت‌های قانونی نیست. البته اقدامات مزبور بسته به مورد می‌تواند دارای آثار حقوقی دیگری به‌ویژه از بعد اثباتی باشد.

۲-۲. نقش ثبت و تودیع در نظام حقوقی ایران

در حقوق ایران نیز ثبت و تودیع آثار ادبی و هنری برای حمایت از طریق حقوق ادبی و هنری الزامی نیست. البته در برخی موارد سخن از ثبت به میان آمده که دارای آثار دیگری است که در ادامه به بررسی مهم‌ترین موارد مزبور می‌پردازیم.

۲-۲-۱- آثار ادبی و هنری

ماده ۲۱ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ از ثبت اختیاری اثر توسط پدیدآورنده سخن گفته است. به‌موجب این ماده، «پدیدآورندگان می‌توانند اثر، نام، عنوان و نشانه ویژه اثر خود را در مراکزی که وزارت فرهنگ و هنر با تعیین نوع آثار آگهی می‌نمایند به ثبت برسانند...»^{۳۱}. به‌موجب این مقرر، ثبت مزبور اختیاری بوده، الزامی بر عهده پدیدآورندگان قرار نداده و ثبت را لازمه حمایت ندانسته است. البته هرچند ثبت اثر نقشی در حمایت از آن ندارد، لیکن از نظر اثباتی، می‌تواند مؤثر باشد. در واقع ثبت اثر می‌تواند هنگام رسیدگی به پرونده و بنا به تشخیص قاضی رسیدگی‌کننده، اماره قضایی مبنی بر خلق اثر و تعلق آن به شخصی باشد که اقدام به ثبت اثر به نام خویش نموده است. به‌علاوه ثبت اثر می‌تواند اماره‌ای بر تاریخ خلق اثر نیز باشد. البته باید توجه داشت که امارات مزبور تا زمانی معتبر هستند که دلیلی قوی‌تر بر خلاف آن اقامه نگردد.^{۳۲}

۲-۲-۲. نرم‌افزارهای رایانه‌ای

قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹ نیز ثبت اثر و تودیع نمونه‌هایی از آن را به‌عنوان شرط حمایت‌های مقرر در این قانون قرار نداده است. البته ماده هشت قانون مزبور از ثبت نرم‌افزارهای موضوع مواد یک و دو این

قانون سخن گفته است. لیکن ثبت مزبور شرط حمایت‌های مندرج در قانون مزبور دانسته نشده است.^{۳۳} قبل از قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای نیز به موجب ماده ۱۶۰ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹، ثبت نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای از لحاظ فنی و رایانه‌ای پیش‌بینی شده بود که مرجع ثبت دبیرخانه شورای عالی داده‌ورزی تعیین گردیده بود. در آن قانون نیز ثبت شرط حمایت نبود. البته بدیهی است ثبت اثر می‌تواند به‌عنوان اماره‌ای در مرحله اثبات ایفای نقش نماید.

توجه به این نکته نیز ضروری است که نرم‌افزار ممکن است ماهیت اختراع داشته باشد. در این صورت، برای استفاده از امتیازات ناشی از مالکیت‌های صنعتی (حق اختراع)، ثبت آن بر اساس قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، ضروری خواهد بود. به همین جهت ماده نه قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹ نیز در قسمت اخیر خود برای استفاده از مزایای حق اختراع، علاوه بر لزوم تأییدیه فنی، تسلیم تقاضای ثبت به مرجع ذیربط را نیز برای اقامه دعوی لازم دانسته است.

۲-۲-۳. طرح‌ها و مدل‌های صنعتی

به نظر می‌رسد در حقوق ایران نیز هم‌چون حقوق فرانسه طرح‌های صنعتی دارای ویژگی دوگانه‌اند و با توجه به ویژگی هنری و اهداف صنعتی آن، مرز میان مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی به شمار می‌آید. بنابراین می‌تواند مشمول هریک از دو نظام حمایتی حقوق ادبی و هنری و نظام ویژه طرح‌های صنعتی قرار گیرد. در واقع از سویی، طرح صنعتی می‌تواند در زمره مصادیق بند ۹ ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان که از «اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی» سخن می‌گوید، باشد و از حمایت‌های قانون مزبور برخوردار گردد. از سوی دیگر با تصویب قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری در سال ۱۳۸۶ و متعاقب آن با تصویب آیین‌نامه اجرایی این قانون در سال ۱۳۸۷، مقررات مستقلاً (مواد

۲۰ تا ۲۹ قانون و مواد ۶۷ تا ۱۰۴ آیین‌نامه) به بحث طرح‌های صنعتی (به‌عنوان یکی از مالکیت‌های صنعتی) اختصاص یافت.

طبیعی است اگر حمایت از طرح صنعتی از راه حقوق ادبی و هنری مطرح باشد، ثبت اثر الزامی نیست. لیکن حمایت از آثار مزبور از راه مالکیت‌های صنعتی، مستلزم ثبت اثر است. به‌موجب مستفاد از ماده ۲۸ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، حقوق پیش‌بینی شده برای طرح صنعتی ناشی از ثبت آن است.

۳. استثنائات اصل عدم لزوم تشریفات

همان‌گونه که بیان شد، نظام حقوقی فرانسه به دلیل الحاق به کنوانسیون برن هیچ‌گونه تشریفات را برای حمایت از آثار ادبی و هنری پیش‌بینی ننموده است. در مواردی هم که از تشریفات ثبت و تودیع سخن به میان می‌آید، تشریفات مزبور شرط حمایت نبوده است و کارکردهای دیگری را دنبال می‌کند.

برای بررسی موضوع در نظام حقوقی ایران باید گفت بر اساس مبانی فقهی پیش‌گفته به‌ویژه عموم آیات و روایاتی که دلالت بر حمایت از اموال و مالکیت می‌نماید، آثار ادبی و هنری به‌عنوان یکی از مصادیق مهم اموال در عصر کنونی، قابل حمایت هستند. در این میان حمایت مستنبط از ادله، مقید به تشریفات خاصی نگردیده است، همان‌گونه که حمایت از سایر اموال و مالکیت‌ها نیز مقید به تشریفات نیست. با این همه بروز عناوین ثانوی همچون عسر و حرج و جلوگیری از اختلال نظام، در صورت احراز، می‌تواند توجیه‌کننده وضع تشریفات مناسب گردد. در هر حال قانون‌گذار ایران در مواردی در متون قانونی، برای حمایت از آثار ادبی و هنری تشریفات مقرر نموده است. به‌عنوان نمونه به موجب قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، اثر مورد حمایت باید برای نخستین‌بار در ایران چاپ، پخش و نشر شده باشد (۱-۳). همچنین درخصوص صفحات یا نوارهای موسیقی و صوتی، ذکر مشخصات و درج علائم ویژه لازم دانسته شده است (۲-۳). به علاوه، در مورد

نرم افزارهای رایانه‌ای، اخذ تأییدیه فنی شرط لازم برای اقامه دعوی دانسته شده است (۳-۳). در ادامه به تبیین و نقد موارد مزبور می‌پردازیم.

۳-۱. چاپ، پخش، نشر و ... برای نخستین بار در ایران

همان‌گونه که بیان گردید حمایت از حقوق معنوی پدیدآورنده اثر ادبی و هنری در حقوق ایران، وابسته به هیچ تشریفات نیست. لیکن بر اساس ماده ۲۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، حمایت از حقوق مادی پدیدآورنده اثر منوط به این شرط است که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده و قبلاً در هیچ کشوری چاپ، نشر، پخش یا اجرا نشده باشد. این ماده از حیث تابعیت پدیدآورنده مطلق است و شامل پدیدآورنده ایرانی و خارجی می‌گردد. آن چه در این ماده اهمیت دارد این است که اثر باید برای نخستین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده باشد. بنابراین در مورد آثاری که پدیدآورنده آن دارای تابعیت خارجی است، حمایت مشروط به وجود عهدنامه یا معامله متقابل نگردیده است. مفهوم مخالف ماده مزبور این است که اثری که برای نخستین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا نشده، اصولاً قابل حمایت نیست چه پدیدآورنده آن ایرانی یا خارجی باشد.

درخصوص علت توجیه‌کننده حکم مزبور، به‌ویژه در مورد کتب علمی، برخی از اساتید حقوق ایران (صفایی، ۱۳۸۶، ص ۷۸) از ملاحظات مربوط به مصالح ملی سخن گفته‌اند. توضیح اینکه اگر ترجمه و تکثیر آثار خارجی بدون اجازه پدیدآورنده ممکن نباشد، می‌تواند مشکلاتی را در مسیر نشر آثار مزبور به‌ویژه در صورت مطالبه مبالغ گزاف در ازاء اجازه، پدید آورد. البته ایشان ضمن قابل پذیرش دانستن توجیه مزبور در مورد کتاب‌های درسی و علمی، پذیرش آن را در مورد سایر اثرهای مورد حمایت قانون دشوار دانسته و از نظر اخلاقی و حسن تفاهم بین‌المللی قابل انتقاد دانسته‌اند. برخی از حقوقدانان (امامی، ۱۳۸۶، ص ۱۹۵) نیز ضمن اینکه عدم حمایت از آثاری را که برای اولین بار در ایران چاپ، نشر، پخش و اجرا نشده‌اند، از نظر اصول اخلاقی و ضوابط بین‌المللی قابل انتقاد دانسته، معتقدند که این امر به‌ویژه پس از الحاق ایران به سازمان جهانی مالکیت معنوی صحیح نخواهد بود.

شرط مورد بررسی (چاپ، نشر، پخش و اجرا برای اولین بار در ایران) در قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ مورد تصریح قرار نگرفته است بلکه در این خصوص با مقرر ماده شش این قانون مواجه هستیم که به موجب آن، «در مورد تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، حمایت‌های مذکور در این قانون به شرط وجود عهدنامه یا معامله متقابل نسبت به اتباع سایر کشورها نیز جاری است». به اعتقاد برخی (آیتی، ۱۳۷۵، صص ۸۰-۸۱)، قانون‌گذار برای مرتفع نمودن اشکال وارد بر قانون ۱۳۴۸، چنین حکمی را مقرر نموده که موجب تخصیص حکم عام ماده ۲۲ قانون ۱۳۴۸ شده است.

برای تفسیر مناسب این ماده، شایسته است میان دو دسته آثار متعلق به خارجیان تفکیک قائل شویم: یک دسته آثاری که برای اولین بار در خارج از ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده‌اند و دسته دیگر آثاری که برای اولین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا گردیده‌اند.

دسته اول مشمول حمایت قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ نبوده، در نتیجه مشمول ماده شش قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ هستند و به شرط وجود عهدنامه یا معامله متقابل، به موجب قانون اخیر قابل حمایت خواهند بود.

در خصوص حمایت از دسته دوم آثار باید بین دو گروه تفکیک نمود:

از سویی، آثار متعلق به خارجیان که برای اولین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده‌اند و در زمره آثار مندرج در ماده دو قانون ۱۳۴۸ نیز قرار دارند، مشمول حمایت‌های قانون مزبور هستند. در خصوص این گروه از آثار، حمایت منوط به وجود عهدنامه یا معامله متقابل نیست و اطلاق ماده شش قانون ۱۳۵۲ منصرف از آن است. زیرا به موجب ماده ۱۰ قانون اخیر، «احکام مذکور در این قانون موقعی جاری است که آثار موضوع این قانون مشمول حمایت‌های مذکور در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان نباشد. در غیر این صورت مقررات قانون مزبور نسبت به آثار موضوع این قانون ملاک خواهد بود». به علاوه، اعمال ماده شش و شرایط مذکور در آن در خصوص آثار مورد بحث، موجب محدود شدن حمایت‌های قانون ۱۳۴۸ می‌گردد.

در حالی که ماده ۱۱ قانون ۱۳۵۲ این نتیجه را بر نمی‌تابد. به موجب این ماده، «مقررات این قانون در هیچ مورد حقوق اشخاص مذکور در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان را نفی نمی‌کند و محدود نمی‌سازد.»

از سوی دیگر، با آثاری از خارجیان مواجه هستیم که برای اولین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده‌اند ولی در زمره آثار مندرج در ماده دو قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان قرار ندارند. این آثار چنانچه در شمار مصادیق آثار مذکور در ماده شش قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی باشند، به موجب ماده شش این قانون، به شرط وجود عهدنامه یا معامله متقابل، از حمایت‌های مذکور در این قانون بهره‌مند می‌شوند.

لازم به ذکر است که در ماده شش قانون ۱۳۵۲ از کتب و نشریات و آثار صوتی سخن گفته و از ترجمه ذکری به میان نیاورده است. بنابراین چنانچه آثار ترجمه‌ای متعلق به خارجیان را در زمره آثار مذکور در ماده دو قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ بدانیم، شرط مذکور در ماده ۲۲ این قانون (چاپ، پخش، نشر و... برای نخستین بار در ایران) بدون لزوم وجود عهدنامه یا معامله متقابل، لازم‌الاجتماع خواهد بود. ولی چنانچه معتقد به نظر مخالف باشیم، معلوم نیست که آیا از این دسته آثار به شرط وجود عهدنامه یا معامله متقابل حمایت می‌شود یا خیر! البته برخی (زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۴۲۸) در مورد آثار ترجمه‌ای نیز به استناد ماده شش قانون ۱۳۵۲، شرط مزبور را لازم دانسته‌اند.

با توجه به مطالب پیش گفته، ماده شش قانون ۱۳۵۲ دو دسته آثار خارجیان را در بر می‌گیرد؛ ۱. آثار متعلق به خارجیان که برای اولین بار در خارج از ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده‌اند. ۲. آثار متعلق به خارجیان که برای اولین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده‌اند ولی در زمره آثار مندرج در ماده دو قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان قرار نداشته، با این همه در شمار آثار مذکور در ماده شش قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی قرار دارند.

در خصوص آثار متعلق به ایرانیان نیز باید گفت، چنانچه برای اولین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده و در زمره آثار مندرج در ماده دو قانون ۱۳۴۸ باشد، به

موجب قانون مزبور قابل حمایت خواهد بود. در غیر این صورت، به شرطی که اثر مورد نظر از مصادیق آثار مورد حمایت به موجب قانون ۱۳۵۲ باشد، برای حمایت از آن لازم نیست که برای اولین بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده باشد.

توجه به تابعیت پدیدآورنده در حمایت از اثر ادبی و هنری مورد انتقاد برخی از حقوقدانان (امامی، ۱۳۸۶، ص ۱۹۵) قرار گرفته است. به ویژه اینکه حقوق پدیدآورنده اثر مبتنی بر ابداع فکری است و حمایت از اثر بدون توجه به تابعیت باید صورت پذیرد.

در خصوص نرم افزارهای رایانه‌ای نیز قانون‌گذار تولید و توزیع این قبیل آثار برای نخستین بار در ایران را ضروری دانسته است. به موجب ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹، «حقوق مذکور در ماده یک در صورتی مورد حمایت این قانون خواهد بود که موضوع برای نخستین بار در ایران تولید و توزیع شده باشد.» بنابراین شرط حمایت از حقوق مادی و معنوی نرم افزار رایانه‌ای و نیز حقوق مترتب بر نحوه تدوین و ارائه داده‌ها در محیط قابل پردازش رایانه‌ای، این است که برای نخستین بار در ایران تولید و توزیع شده باشد.

به رغم متون قانونی فوق، با توجه به مبانی فقهی یادشده برای حمایت از آثار ادبی و هنری، تشریفات مورد بحث (چاپ، پخش، نشر یا اجرا و تولید و توزیع برای نخستین بار در ایران) به شکل موجود، از پشتوانه استدلالی محکمی برخوردار نیست. البته ممکن است تشریفات مزبور مبتنی بر مصلحت‌اندیشی قانون‌گذار تلقی شود. لیکن باید گفت که مقررات مزبور در هر حال مصلحت‌آمیز نیست بلکه بعضاً تبعات نامطلوبی دربر دارد. به عنوان نمونه، چنانچه یکی از اتباع ایران کتابی تألیف و برای نخستین بار در خارج از کشور آن را منتشر نماید و یا نرم افزار رایانه‌ای را برای نخستین بار در خارج تولید کند و پس از آن اقدام به تکثیر و توزیع آثار مزبور در ایران بنماید، بر اساس مقررات فوق، از هیچ‌گونه حمایتی برخوردار نخواهد بود!

البته به نظر می‌رسد منوط نمودن حمایت به رفتار متقابل، تأمین‌کننده مصالح ملی و تدبیری شایسته برای حمایت از آثار ادبی و هنری ایرانیان در خارج از کشور است. به ویژه اینکه سخن از حمایت مالی از آثار است و حمایت معنوی بدون هیچ‌گونه قیدی

صورت می‌گیرد. قانون مالکیت فکری فرانسه نیز رعایت رفتار متقابل را شرط حمایت دانسته، به موجب ماده 4-111 این قانون، با رعایت الزامات ناشی از کنوانسیون‌هایی که کشور فرانسه عضو آن می‌باشد، چنان‌چه دولتی از آثاری که برای اولین بار در هر قالبی در فرانسه منتشر شده، حمایت مؤثر و کافی نکند، آثاری که برای اولین بار در سرزمین آن دولت منتشر می‌شوند، از حمایت‌های شناخته شده توسط قانون‌گذار فرانسه در حوزه حقوق ادبی و هنری برخوردار نخواهند بود.

۲-۳. ذکر مشخصات و درج علائم ویژه در خصوص صفحات یا نوارهای موسیقی و صوتی

یکی از مواردی که قانون‌گذار ایران رعایت تشریفات را برای حمایت از برخی آثار ادبی و هنری ضروری دانسته است، حمایت از صفحات یا نوارهای موسیقی و صوتی است که بر اساس ماده چهار قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲، تشریفات برای آن پیش‌بینی شده است. به موجب این ماده، «حمایت از صفحات یا نوارهای موسیقی و صوتی منوط به این است که بر روی هر نسخه یا جلد آن علامت بین‌المللی حرف «پ» لاتین در داخل دایره و تاریخ انتشار و نام و نشانی تولیدکننده و نماینده انحصاری و علامت تجاری ذکر شده باشد».

حکم مذکور در این ماده از جهتی شبیه حکم مندرج در قسمت اخیر بند نخست ماده ۳ کنوانسیون جهانی ۱۹۵۲ ژنو راجع به حق مؤلف است. بر اساس بند مزبور به‌صورت کلی در مورد همه آثار مورد حمایت این کنوانسیون، درج علامت © به‌علاوه نام دارنده حق مؤلف و تاریخ اولین سال انتشار به نحوی که به روشنی بیانگر محفوظ بودن حق مؤلف باشد، الزامی و شرط حمایت دانسته شده است.

در توجیه تشریفات مزبور ممکن است چنین استدلال شود که علامت مزبور به همگان نشان می‌دهد که حقوق مربوط به اثر محفوظ بوده، تحت حمایت حقوق ادبی و هنری است. به‌علاوه در صورت نقض حقوق پدیدآورنده، به راحتی می‌توان اثبات نمود که شخص ناقض حقوق با آگاهی اقدام کرده و دارای سوءنیت بوده است (زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۳۷).

هرچند تشریفات مزبور از جنبه اثباتی دارای فوایدی است، ولی اینکه برای آن تشریفات کارکرد ثبوتی قائل شده و شرط حمایت به شمار آید، با مبانی سازگار نبوده، قابل انتقاد به نظر می‌رسد و شایسته است قانون‌گذار نسبت به اصلاح آن اقدام نماید؛ به‌ویژه اینکه از نظر کنوانسیون برن به‌عنوان مهم‌ترین کنوانسیون بین‌المللی در خصوص مالکیت ادبی و هنری، با چنین شرطی مواجه نیستیم. توضیح اینکه به موجب بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون مزبور، حتی در صورتی که کشورهای عضو برای حمایت از آثار منتشرشده در قلمرو خود تشریفات را مقرر نموده باشند، درخصوص آثار مشمول کنوانسیون نباید هیچ‌گونه تشریفات را شرط نمایند (در تأیید این نظر رک. (Pollaud-Dulian, 2005, p. 859, n° 1463).

۳-۳. لزوم اخذ تأییدیه فنی (به‌عنوان شرط اقامه دعوی) در مورد نرم‌افزارهای رایانه‌ای

درخصوص نرم‌افزارهای رایانه‌ای، علاوه بر شرط مذکور در ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹ مبنی بر لزوم تولید و توزیع نرم‌افزار برای نخستین بار در ایران، اخذ تأییدیه فنی نرم‌افزار از شورای عالی انفورماتیک نیز لازم است. شرط مزبور در ماده ۹ قانون مزبور پیش‌بینی شده است. به موجب این ماده، «دعوای نقض حقوق مورد حمایت این قانون، در صورتی در مراجع قضایی مسموع است که پیش از اقامه دعوی، تأییدیه فنی یاد شده در ماده هشت این قانون، صادر شده باشد.» همان‌گونه که از مقرر مذکور معلوم می‌شود، اخذ تأییدیه فنی شرط ایجاد حقوق ناشی از اثر نیست، بلکه به‌عنوان شرط اقامه دعوی لازم دانسته شده است. البته بدیهی است در صورت عدم اخذ تأییدیه فنی، به دلیل عدم حمایت قضایی از اثر، ممکن است حقوق مربوط به اثر مزبور در زمره حقوق طبیعی به شمار آورده شود مگر اینکه قائل به شمول قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ بر آثار مزبور گردیم. توضیح اینکه در مورد شمول قانون اخیر بر آثار رایانه‌ای، میان حقوقدانان اختلاف نظر وجود دارد. در این میان برخی (امامی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۰)، بند ۱۱ ماده دو قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان را (که اثر فنی برخوردار از ابداع و ابتکار را مشمول حمایت قرار داده) شامل انواع نرم‌افزارهای رایانه‌ای می‌دانند. حال

آن که به اعتقاد برخی دیگر (زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۷۸؛ همچنین رک. صادقی نشاط، ۱۳۸۹، صص ۱۰۳-۱۰۴)، نرم افزارهای رایانه‌ای و تدوین و ارائه داده‌ها در محیط دیجیتال موضوعات نسبتاً جدیدی هستند که در زمان تدوین قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان به شکل امروزی مطرح نبوده‌اند و نمی‌توانند مشمول قانون اخیر به شمار آیند. عقیده نخست موجه‌تر به نظر می‌رسد زیرا قانون‌گذار صرفاً برای زمان خود وضع قانون نمی‌کند بلکه قواعد حقوقی به آینده نیز نظر دارد. این گونه نیست که اگر مصداقی در زمان وضع قانون یا قاعده حقوقی وجود نداشته باشد، نتواند مشمول عموم یا اطلاق آن مقرر قرار گیرد.

نکته‌ای که در این قسمت قابل توجه است اینکه اخذ تأییدیه فنی مرحله‌ای قبل از ثبت نرم‌افزار بوده و نه تنها شرط اقامه دعوی است، بلکه شرط ثبت نرم‌افزار نیز به شمار می‌آید. البته باید توجه داشت که برخلاف تصور برخی (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۴۹)، در حقوق ایران ثبت نرم‌افزارهای رایانه‌ای نیز اجباری نیست و جز در موردی که ذی‌نفع قصد داشته باشد که از نرم‌افزار به عنوان اختراع بهره‌مند گردد، شرط حمایت به شمار نمی‌آید.

در پایان این بند نیز باید گفت هرچند اخذ تأییدیه فنی شرط ایجاد حق نیست، لیکن اشتراط آن به عنوان شرط حمایت قضایی، با لزوم احترام به اموال اشخاص هماهنگ نیست و عدم حمایت قضایی مزبور از حق مشروع و قانونی فاقد توجیه کافی است. بنابراین به نظر می‌رسد از نظر تقنینی، در نظر گرفتن نقش اثباتی برای اخذ تأییدیه فنی شایسته‌تر از این است که حمایت قضایی از آثار مزبور مقید به اخذ چنین تأییدیه‌ای گردد.

البته باید یادآور شد که لزوم اخذ تأییدیه فنی تدبیر مناسبی نیست. برای ایجاد اماره پدیدآورنده بودن یا مالکیت نرم‌افزار، ثبت آن کافی است. به ویژه اینکه شورای عالی انفورماتیک برای صدور تأییدیه فنی نرم‌افزار نیازمند امکانات مالی، فنی و انسانی زیادی است.

جمع‌بندی

با توجه به پژوهش حاضر، در نظام حقوقی فرانسه حمایت از آثار ادبی و هنری صرفاً منوط به خلق اثر و تبلور شکلی آن است و در این میان نه تنها شکل تبلور اثر دارای اهمیت نیست بلکه هیچ‌گونه تشریفاتی هم‌چون ثبت و تودیع نسخه یا نسخی از اثر به مراجع خاص شرط حمایت از اثر به شمار نمی‌آید. البته در مواردی در حقوق فرانسه، تودیع یا ثبت الزامی اثر پیش‌بینی شده است. لیکن در هیچ مورد، ضمانت اجرای آن عدم حمایت از اثر نیست. طرح‌های صنعتی به دلیل ویژگی دوگانه‌ای که دارند، از سویی، در زمره مالکیت‌های صنعتی به شمار می‌آید که برخورداری آن از حمایت‌های مربوط به مالکیت صنعتی مستلزم ثبت اثر است. از سوی دیگر، طرح صنعتی دارای ویژگی هنری است و در شمار آثار ادبی و هنری قرار می‌گیرد که برای برخورداری از این قبیل حمایت‌ها، نیازمند هیچ‌گونه تشریفاتی نیست.

در حقوق ایران نیز مانند حقوق فرانسه، برخورداری پدیدآورنده از حقوق معنوی مقید به هیچ‌گونه تشریفاتی نگردیده است. لیکن در مورد حقوق مادی، به رغم اینکه شکل تبلور اثر بی‌اهمیت است، از سویی، حمایت از آثار ادبی و هنری مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، منوط به این است که برای نخستین‌بار در ایران چاپ، پخش، نشر یا اجرا شده و آثار مشمول قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹، برای نخستین‌بار در ایران تولید و توزیع شده باشد. از سوی دیگر، حمایت از صفحات یا نوارهای موسیقی و صوتی منوط به این است که بر روی هر نسخه یا جلد آن علامت بین‌المللی پ لاتین در داخل دایره و تاریخ انتشار و نام و نشانی تولیدکننده و نماینده انحصاری و علامت تجاری ذکر شده باشد. به علاوه، اخذ تأییدیه فنی نرم‌افزار از شورای عالی انفورماتیک شرط اقامه دعوی و در نتیجه حمایت قضایی در مورد نرم‌افزارهای رایانه‌ای است.

از آن جایی که مشروعیت لزوم حمایت از آثار ادبی و هنری مبتنی بر بنای عقلا، عموماً ادله و عرف می‌باشد و مبانی مزبور حمایت بدون تشریفات را نیز ایجاب می‌نماید، بنابراین اصل حمایت بدون تشریفات منطقی‌تر به نظر می‌رسد. به‌ویژه اینکه اشتراط چاپ، پخش و ... برای نخستین‌بار در ایران تبعات نامطلوبی ایجاد می‌نماید که

اصلاح آن به قانون‌گذار پیشنهاد می‌گردد. به‌علاوه شناسایی نقش اثباتی برای درج
علائم خاص یا أخذ تأییدیه فنی شایسته‌تر از مقید نمودن حمایت به امور مزبور است.

یادداشت‌ها

1. Convention de Berne pour la protection des œuvres littéraires et artistiques.
این کنوانسیون در نه سپتامبر ۱۸۸۶ در شهر برن تصویب و در سال‌های ۱۸۹۶، ۱۹۰۸،
۱۹۱۴، ۱۹۲۸، ۱۹۴۸، ۱۹۶۷، ۱۹۷۱ و ۱۹۷۹ تکمیل، تجدیدنظر و اصلاح شده است.
در این خصوص رک. <http://www.wipo.int>.
۲. به‌موجب این بند،
"La jouissance et l'exercice de ces droits ne sont subordonnés à aucune
formalité...."
۳. در حال حاضر ۱۶۶ کشور عضو کشورهای متعهد کنوانسیون برن محسوب می‌شوند.
البته ایران تا کنون به این کنوانسیون ملحق نگردیده است. برای ملاحظه نام کشورهای
متعهد، رک.
http://www.wipo.int/treaties/fr/ShowResults.jsp?lang=fr&treaty_id=15 (last
visited 27 July 2013)
4. Convention universelle sur le droit d'auteur Adoptée à Genève, le 6 septembre
1952.
5. Article L111-1 Modifié par Loi n°2006-961 du 1 août 2006: "L'auteur d'une
oeuvre de l'esprit jouit sur cette oeuvre, du seul fait de sa création, d'un droit
de propriété incorporelle exclusif et opposable à tous. ..."
6. Article L111-2: "L'oeuvre est réputée créée, indépendamment de toute
divulgation publique, du seul fait de la réalisation, même inachevée, de la
conception de l'auteur."
۷. برای مطالعه تطبیقی پیشینه و مفهوم طرح صنعتی، رک. قبولی درافشان و محسنی،
۱۳۸۹، صص ۲۷-۶۶.
۸. «إن الفقيه متهم في حدسه بالنسبة إلى العرف» (میرزای قمی، بی‌تا، ص ۱۴)
۹. برای ملاحظه استدلال مشابه، رک. گرجی، ۱۳۷۱، صص ۱۲۲ به بعد. به تعبیر ایشان،
«حق شرعی تأسیسی بر فرض وجود بسیار نادر است. حقوق شرعی معمولاً امضای
حقوق عرفیه است نه به این معنا که شارع حقوق گذشته و یا حال تشریح را امضاء
کرده است بلکه به این معنی که در این‌گونه از امور، خود نظر خاصی ندارد و هرچه
در روابط اجتماعی، خود عرف می‌پسندد اعم از گذشته و حال و آینده، همان مورد
قبول شارع مقدس است. مگر این‌که به منع از آن تصریح کرده باشد.» ایشان مقصود از
العرف در آیه شریفه و أمر بالعرف نیز المعروف در آیات امر به معروف را آن چیزی
دانسته‌اند که مورد پسند عموم بوده و شارع مقدس نیز از آن منع نفرموده است.

۱۰. در این خصوص رک. مواد یک و دو قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، مواد یک و سه قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲، ماده ۱۶۰ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی کشور مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷، ماده یک قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای ۱۳۷۹ و ماده ۶۲ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲.

۱۱. اهمیت حمایت از داده‌ها در محیط دیجیتال به قدری است که امروزه سخن از حقوق حمایت داده‌ها مطرح شده است (در این خصوص، رک. نوری و نخجوانی، ۱۳۸۳).

12. WIPO Copyright Treaty (Traité de l'OMPI sur le droit d'auteur).
13. Obligations relatives aux mesures techniques
14. WIPO Performances and Phonograms Treaty (Traité de l'OMPI sur les interprétations et exécutions et les phonogrammes)
15. Droits voisins.
16. Directive 2001/29/CE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2001 sur l'harmonisation de certains aspects du droit d'auteur et des droits voisins dans la société de l'information.
17. Dépôt légal.
18. La Bibliothèque nationale de France (BNF)
19. Institut national de l'audiovisuel (INA)
20. Centre national du cinéma et de l'image animée (CNC)
21. Code Du Patrimoine
22. L131-1: "Le dépôt légal est organisé en vue de permettre:
  - a) La collecte et la conservation des documents mentionnés à l'article L131-2 ;
  - b) La constitution et la diffusion de bibliographies nationales ;
  - c) La consultation des documents mentionnés à l'article L131-2, sous réserve des secrets protégés par la loi, dans les conditions conformes à la législation sur la propriété intellectuelle et compatibles avec leur conservation."
23. L131-2: "Les documents imprimés, graphiques, photographiques, sonores, audiovisuels, multimédias, quel que soit leur procédé technique de production, d'édition ou de diffusion, font l'objet d'un dépôt obligatoire, dénommé dépôt légal, dès lors qu'ils sont mis à la disposition d'un public. Les logiciels, les bases de données, les systèmes experts et les autres produits de l'intelligence artificielle sont soumis à l'obligation de dépôt légal dès lors qu'ils sont mis à la disposition du public par la diffusion d'un support matériel, quelle que soit la nature de ce support."
24. Article L122-1 Créé par Ordonnance n°2009-901 du 24 juillet 2009 - art.: "Le dépôt au registre public du cinéma et de l'audiovisuel du titre provisoire ou définitif d'une œuvre cinématographique destinée à la représentation publique en France est obligatoire. Sauf disposition contraire, le dépôt est facultatif pour les œuvres audiovisuelles."

25. registre public du cinéma et de l'audiovisuel (RPCA)
26. Inscription et publication des actes, conventions et jugements.
۲۷. برای مطالعه تفصیلی درخصوص مفهوم عدم قابلیت استناد و مقایسه آن با بطلان، رک. محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۸۹، صص ۲۵۴-۲۵۶؛ همچنین، برای ملاحظه مفهوم قابلیت استناد قرارداد، رک. قبولی درافشان، ۱۳۸۹، صص ۲۵۶-۲۵۷.
28. art industriel.
29. unité de l'art.
30. Soleau
۳۱. درخصوص نحوه ثبت و تشریفات آن، با آیین‌نامه اجرایی این ماده مصوب ۱۳۵۰/۱۰/۱۴ هیئت وزیران با اصلاحات ۱۳۷۹/۱۲/۱۴ نیز روبرو هستیم.
۳۲. برای تأیید این نظر در نظام حقوقی ایران، رک. زرکلام، ۱۳۸۷، ص ۳۶ و برای ملاحظه نظریه مشابه در سایر نظام‌های حقوقی، رک. کلمبه، ۱۳۸۵، ص ۴۲.
۳۳. چگونگی صدور گواهی ثبت نرم‌افزار، در بخش چهارم آیین‌نامه اجرایی مواد (۲) و (۱۷) قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب سال ۱۳۸۳ (مواد ۲۳ تا ۳۱) به تفصیل بیان گردیده است.

Archive of SID

کتابنامه

قرآن کریم.

- آیتی، حمید (۱۳۷۵)، حقوق آفرینش‌های فکری، تهران: نشر حقوقدان، چ ۱.
- أحسانی، ابن ابی جمهور (۱۴۰۳ق.)، عوالی اللئالی، ج ۱، ۲ و ۳، قم: سیدالشهداء، چ ۱.
- اصغری، سید محمد (۱۳۸۴)، «بناء عقلا»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۷۰، صص ۱-۴۲.
- امامی، اسدالله (۱۳۸۶)، حقوق مالکیت معنوی، ج ۱، تهران: میزان، چ ۱.
- انصاری، باقر (۱۳۸۶)، «شرایط اثر قابل حمایت در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری (کپی‌رایت)»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۵، صص ۹۷-۱۵۱.
- جعفرزاده، میرقاسم (۱۳۸۵)، «مبانی فقهی مشروعیت حقوق فکری»، مجله تخصصی الهیات و حقوق، شماره ۱۹، ص ۹۲.
- حر عاملی (۱۴۱۴ق.)، وسائل الشیعه، ج ۵ و ۱۴، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لإحياء التراث، چ ۲.
- حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۷)، مبانی مالکیت فکری، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چ ۲، ص ۴۰۹.
- روحانی، سید محمد صادق (۱۴۱۴ق.)، المسائل المستحدثه، قم، مؤسسه دارالکتاب، چ ۴.
- زرکلام، ستار (۱۳۸۷)، حقوق مالکیت ادبی و هنری، تهران: انتشارات سمت، چ ۱.
- سبحانی، جعفر (۱۳۷۱)، فصلنامه رهنمون، استفتائات و نظرات پیرامون مسائل مستحدثه فقهی و حقوقی، ش ۲ و ۳.
- صادقی نشاط، امیر (۱۳۸۹)، حقوق پدیدآوردگان نرم‌افزارهای کامپیوتری، تهران: نشر میزان، چ ۱.
- صفایی، سید حسین (۱۳۸۶)، حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، تهران: نشر میزان، چ ۲.
- علامه مجلسی (۱۴۰۳ق.)، بحار الأنوار، ج ۲، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چ ۲.
- همو (۱۴۰۳ق.)، بحار الأنوار، ج ۲۹، بیروت، دار الرضا.
- فاضل لنکرانی، محمد (۱۳۷۱)، فصلنامه رهنمون، استفتائات و نظرات پیرامون مسائل مستحدثه فقهی و حقوقی، ش ۲ و ۳.
- قبولی درافشان، سید محمد مهدی و محسنی، سعید (۱۳۸۹)، «بررسی حقوقی طرح صنعتی قابل حمایت (مطالعه تطبیقی پیشینه و مفهوم)»، مجله دانش و توسعه، شماره ۳۲، صص ۲۷-۶۶.
- قبولی درافشان، سید محمد مهدی (۱۳۸۹)، «مفهوم و مبانی قابلیت استناد قرارداد»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۱، صص ۲۵۵-۲۷۴.

قطب راوندی (۱۴۰۵ق)، *فقه القرآن*، ج ۲، قم: مکتبه آیه الله العظمی النجفی المرعشی، چ ۲.
کلمبه، کلود (۱۳۸۵)، *اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان*، ترجمه علی رضا محمدزاده وادقانی، تهران: نشر میزان.
کورنو، ماری؛ دولامبرتوری، ایزابل؛ سیرنلی پیر و والر، کاترین (۱۳۹۰)، *فرهنگ تطبیقی حقوق مؤلف و کپی رایت*، ترجمه و توضیح: علی رضا محمدزاده وادقانی، پژمان محمدی، ج ۱، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چ ۱.
گرچی، ابوالقاسم (۱۳۷۱)، «مشروعیت حق و حکم آن با تاکید برحق معنوی»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره ۲۸، صص ۱۲۱-۱۲۷.
همو (۱۳۸۰)، «حقوق مؤلف در فقه شیعه»، *فصلنامه کتاب‌های اسلامی*، شماره ۷، صص ۱۱-۱۹.
محسنی، سعید و قبولی درافشان، سید محمد مهدی (۱۳۸۹)، «مفهوم و آثار بطلان نسبی»، *مجله دانش و توسعه (علمی-پژوهشی)* سال هجدهم، شماره ۳۳، صص ۲۴۵-۲۷۰.
مرعشی شوشتری، سید حسن (۱۳۷۱)، *فصلنامه رهنمون، استفتائات و نظرات پیرامون مسائل مستحلته فقهی و حقوقی*، ش ۲ و ۳.
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱)، *فصلنامه رهنمون، استفتائات و نظرات پیرامون مسائل مستحلته فقهی و حقوقی*، ش ۲ و ۳.
موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۷)، *اندیشه‌های حقوقی ۲، حقوق مدنی و کیفری*، تهران: انتشارات مجد، چ ۱.

میرزای قمی (بی تا)، *قوانین الأصول*، بی جا: بی نا، چاپ سنگی.
نوری، محمدعلی و نخجوانی، رضا (۱۳۸۳)، *حقوق حمایت داده‌ها*، تهران: گنج دانش، چ ۱.

منابع فرانسه

Chavane, Albert; Burst, Jean-Jacques; Azéma, Jacques et Galloux, Jean-Christophe (2006), *Droit de la propriété industrielle*, Dalloz, 6e éd., Paris.
Colombet, Claude (1976), *propriété littéraire et artistique*, Paris, Dalloz.
De Visscher, Fernand et Michaux, Benoît (2000), *Précis du droit d'auteur et des droits voisins*, Bruxelles, Bruylant.
Dekeuwer-Defossez, Françoise (2004), "*Droit commercial*", LGDJ & Montchrestien, 8e édition, Paris.
Directive 2001/29/CE du Parlement européen et du Conseil du 22 mai 2001 sur l'harmonisation de certains aspects du droit d'auteur et des droits voisins dans la société de l'information.
Frédéric Pollaud-Dulian (1999), *Droit de la propriété industrielle*, Paris, Montchrestien.
Frédéric Pollaud-Dulian (2005), *Le droit d'auteur*, Paris, Economica.
<http://www.wipo.int>
http://www.wipo.int/treaties/fr/ShowResults.jsp?lang=fr&treaty_id=15